

УДК 781.7

А. Пискач

**ФОЛЬКЛОРНІ ВОКАЛЬНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ
КОЛЕКТИВИ ЯК САМОБУТНЄ МИСТЕЦЬКЕ ЯВИЩЕ
В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ**

У статті розглянуто фольклорні риси вокально-інструментального мистецтва на прикладі етногуртів; відзначено вплив фольклору на творчість сучасних творчих колективів. Зроблено висновок про роль фольклору в культурному житті України кінця ХХ — початку ХХІ століття.

Ключові слова: фольклор, фольклоризм, вокально-інструментальне мистецтво, етногурти, етнофестивалі.

Для кожної національної культури основоположним джерелом є народна культура, на основі якої поступово сформувалося і професійне мистецтво. В кінці ХХ — на початку ХХІ століття українське мистецтво особливо часто звертається до фольклорних джерел. Прикладом цього можуть слугувати численні фестивалі етнічної творчості («Трипільське коло», «Шешори», «Країна мрій», «Червона рута»), а також новостворені вокально-інструментальні колективи («Древо», «Божичі», «Володар», «Буття» та інші).

Нова фольклорна хвиля в літературі і композиторській музиці, національна і національно-історична тематика в живописі і кінематографі, сплеск інтересу до староруського живопису, широкий суспільний рух з реставрації пам'яток історії і культури, фольклорні мотиви в естрадній музиці, молодіжний фольклорний рух в самодіяльній творчості, фестивалі етнічної творчості — всі ці форми сучасного фольклоризму позначили грані одного і того ж процесу. Суть його полягає не лише в пробудженні національної самосвідомості і у пошуках свого історичного коріння, але і в своєрідному, великою мірою стихійному суспільному протесті проти офіційних стереотипів, що насаджувалися зверху у радянські часи.

Сучасне вокально-інструментальне мистецтво України різноманітне і багатогранне. Воно включає в себе і академічну композиторську творчість, і естрадну масову.

Український мистецтвознавець В. М. Тормахова розглядає естрадне мистецтво як явище, що містить багато жанрів і є сценічним, орієнтованим на масового слухача: «Естрадна музика — це широке поняття, яке поєднує в собі такі роди сучасної музики, як джаз, рок- і

поп-музика. В основі джазу, рок- і поп-музики лежить пряме звернення до глядача зі сцени, безпосередній контакт з ним, видовище, шоу, що були характерними для всіх цих напрямків спочатку» [5, 127].

Феномен фольклоризму набуває специфічних рис в українській музичній культурі XXI століття. Зараз фольклор більше цікавить митців не як символ національної ідеї чи об'єкт поклоніння, а як цікавий, самобутній музичний матеріал. Г. Григор'єва підкреслює «якісне переродження фольклорного напрямку попередніх років у неофольклорне, яке значно змінило сам принцип поводження з матеріалом» [1, 26].

Термін фольклоризм (франц. *le folklorisme*, нім. *der Folklorismus*) запропонував французький фольклорист XIX ст. Поль Себійо для означення різноманітних занять і захоплень фольклором (у житті, мистецтві тощо) [3].

Звернення сучасного мистецтва до народних джерел викликало необхідність дослідження його в теорії та історії культури, в культурологічних та мистецтвознавчих працях. Великий внесок у цієї сфері становлять дослідження О. Дерев'янченко, А. Терещенко, В. Шульгіної, Г. Григор'євої та інших науковців. Особливо плідним є фундаментальний мистецтвознавчий доробок київського мистецтвознавця В. М. Тормахової. Однак ще зовсім недослідженим є таке самобутнє мистецьке явище української культури, як фольклорні вокально-інструментальні колективи, тому метою даної статті є проаналізувати вплив фольклору на сучасне вокально-інструментальне мистецтво на зразках творчості сучасних етногуртів.

Музичний фольклор використовується як матеріал, який трансформується у сучасні форми в творах композиторів та виконавців. Виникає нова форма фольклоризму — науково-виконавсько-реконструктивний, завдяки чому фольклор постає перед нами у своїй автентичній формі. Першим в Україні почав роботу в цьому напрямку колектив «Древо». Фольклорний гурт «Древо», ансамбль дослідників і виконавців української народної музики, був заснований в 1979 році. Керівник колективу — відомий музичний фольклорист, професор Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського Євген Єфремов. Назва ансамблю, ймовірно, походить від народної пісні «Ой у полі древо», що стала візитною карткою цього колективу. Гурт є постійним учасником фестивалів етнічної музики в Україні та за її межами.

Репертуар колективу базується на матеріалах, зібраних учасниками ансамблю під час етнографічних експедицій Центральним та

Східним Поліссям, Лівобережним Подніпров'ям (Полтавщина, Сумщина), Східним Поділлям (Уманщина). Пісні гурту (в основному ліричні та обрядові) виконуються ансамблем без музичного супроводу або з мінімальним. При цьому музиканти намагаються відтворити звучання народної пісні в автентичному вигляді, у сільській манері, без композиторської обробки, з усіма агогічними та інтонаційними нюансами її побутування.

Саме діяльність «Древа» можна вважати початком нового напрямку у музичній культурі України — традиції автентичного виконання української народної пісні. Своєю діяльністю ансамбль розпочав новий напрямок у музичній культурі України, продемонструвавши світові традиційну селянську музику українців як повноцінне й самобутнє мистецьке явище, що не потребує обов'язкової композиторської обробки.

В кінці 90-х за прикладом «Древа» з'явилися його наступники, що збирали свій репертуар в етнографічних експедиціях та наслідували автентичну манеру виконання, такі фольклорні ансамблі, як «Божичі», «Буття», «Володар», «Гуляйгород», «Крالیця» та інші.

«Божичі» — ансамбль українського аутентичного співу, створений на Різдво (7 січня) 1999 року в Києві. Більшість учасників гурту — професійні музиканти, випускники кафедри фольклору Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського та Київського національного університету культури і мистецтв. Керівниками колективу є Ілля Фетисов, український фольклорист, музикант, журналіст, громадський діяч, та Сусанна Карпенко, ведуча майстер-класів з фольклору, консультант з фольклору та хормейстер у студії при хорі ім. Г. Верьовки.

Про походження назви гурту «Божичі» є два трактування. Учасники ансамблю більш схильні до версії, що «Божичі» — це Божі люди або Божі діти. «Адже мета нашої діяльності — доносити людям Боже-ственне одкровення, закладене у кожному творі народної музики. За нашим глибоким відчуттям, фольклор — це те, що пов'язує нас на пряму із нашими предками, із силами Землі», — каже Ілля Фетисов. Інше трактування назви гурту від Божича — язичницького бога молодості, покровителя коляди, тим паче що колектив був створений саме молодими людьми і 7 січня, тобто на свято Коляди. Але, вважають учасники, таке трактування не відповідає їхньому світогляду.

Гурт є постійним учасником багатьох фестивалів в Україні та за кордоном, таких як «Шешори» (Україна), «Країна мрій» (Україна),

«Spotkaniefolkowe» (Польща), «Слов'янський базар» (Білорусь), «Wiener Festwocher» (Австрія), «Baltica» (Латвія) та багатьох інших.

Наймасштабнішу частину діяльності творчого колективу становить запис та наукове дослідження зразків автентичного фольклору, що збереглися у селах та на хуторах України. Основним чином це здійснюється під час байдаркових експедицій річками України (Десна, Псел, Рось, Самара, Ворскла, південний Буг, Сіверський Донець та ін.). Завдяки таким творчим подорожам здійснюється ще одна мета «Божичів» — пропагування українського фольклору серед молоді.

Щодо пропагування фольклору серед жителів урбанізованого суспільства, то учасники гурту не обмежуються лише байдарковими експедиціями. 2011 року колектив ансамблю створив соціальний проєкт із назвою «Не дай замовкнути голосу предків». Це були рекламні плакати у київському метрополітені, білборди із закликами «Запиши, як співає твоя бабуся!», «Запиши, як грає твій дідусь!», «Народна музика — не формат? Не дай себе відформатувати!», «Не залипай у телевізор! Не розчиняйся у попсі! Почуй голос предків!», «Скільки народних пісень ти знаєш? А народних танців? Дізнайся про культуру своїх предків більше!». Також у рамках соціальної кампанії «Не дай замовкнути голосу предків» ансамблем було проведено ряд концертів у різних містах України, на яких «Божичі» не лише співали і танцювали, а й розповідали про походження пісень, традиції українського співу та історію сіл.

Варто відзначити, що відродженню, збереженню та популяризації української народної культури сприяє і створення 2005 року єдиної в Україні школи традиційного автентичного танцю на базі Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара» та Культурно-мистецького центру Національного університету «Києво-Могилянська Академія». Це перший в Україні постійно діючий клуб автентичного народного танцю. Керівником Школи є один із керівників ансамблю «Божичі» — Ілля Фетисов. В репертуарі школи — близько 70 народних танців, які перейняті безпосередньо від бабусь і дідусів з українських сіл. Також з учасників школи створено танцювальний колектив, який єдиний в Україні виконує народні танці без сценічної обробки. На своїх концертах «Божичі» не лише виконують народні пісні та танці, а й проводять майстер-класи, уроки писанкарства, забавлянки, виставки старовинного народного вбрання та рушників.

Першою спробою створити самостійно свій театральний фольклорний проєкт стала вистава «Коло життя». Постановка відбулася

також в Театральному центрі Національного університету «Києво-Могилянська Академія», але вже під керівництвом власного режисера Сусанни Карпенко. Назва спектаклю «Коло життя» символічна — це саме коло перебування людини на землі, тобто народження, життя, смерть. Також сюжетна лінія спектаклю проходить навколо символічного столу, за яким проходять всі ритуальні дієства: святкують появу новонародженого і голосять на поминках, співають весільних пісень і проводжають в армію, сміються і плачуть. У виставі показано не якесь конкретне село, це село багатьох регіонів, бо використовується фольклор, зібраний «Божичами» в експедиціях на теренах Сумської, Полтавської, Дніпропетровської, Чернігівської областей. Таким чином Ілля Фетисов дає ще одне тлумачення назви спектаклю «Коло життя» — тобто «біля життя», «поблизу життя». У виставі показано життя українського передвоєнного і післявоєнного села. Саме цей період показує, що воєнні роки не є періодом зникнення народної культури, однак зараз є певний її занепад, що весь час підкреслюється у спектаклі. Вистава «Коло життя» з успіхом демонструвалася на міжнародному фольклорному фестивалі «Spotkaniefolkowe» (Польща), що сприяє пропагуванню українського мистецтва серед інших народів. Вистава «Коло життя» є прикладом впливу фольклору на український театр.

До фольклору постійно звертаються також чернівецький театр «Голос» і київський «Дах». У Київському академічному театрі ім. І. Франка Олег Скрипка поставив «Наталку Полтавку» з використанням народних пісень, танців, костюмів, обрядів. У 2005 році на замовлення Міністерства культури і туризму України, студією «Кінематографіст» було знято документальний фільм «Божичі». Стрічка спочатку задумувалася як фільм про діяльність ансамблю, однак переросла у розповідь про народну культуру, її долю у сучасних умовах, а також про її носіїв — сільських виконавців та їх послідовників у міських мегаполісах. «Божичі» зняли перший в Україні кліп на народну жартівливу пісню з Чернігівщини «Да просив мене Герасим» в автентичному звучанні.

2001 року з ініціативи учасників гурту «Божичі» для організаційної та правової допомоги у діяльності молодих фольклористів України була створена громадська організація — Всеукраїнська асоціація молодих дослідників фольклору. Зараз асоціація має 16 обласних осередків (Хмельницький, Харківський, Волинський, Дніпропетровський, Черкаський, Кіровоградський, Донецький, Сумський, Львівський, Луган-

ський, Тернопільський, Полтавський, Івано-Франківський, Кримський республіканський, Київський міський та Київський обласний) і об'єднує понад 200 фольклористів. Більшість осередків ВАМДФ засновані молодіжними фольклорними гуртами: «Божичі», «Володар», «Буття», «Кралиця», «Роксоланія» (Київ — Київська обл.), «Вертеп» (Тернопільська обл.), «Дивина» (Донецька обл.), «Віночок», «Перевесло» (Дніпропетровська обл.), «Мережка», «Вербиченька» (Харківська обл.), «Родина» (Луцька обл.), «Серпанок» (Сумська обл.), «Ладовиці» (Хмельницька обл.), «Дике поле», «Гуляйгород» (Кіровоградська обл.).

На даний час ВАМДФ, окрім фольклористичної збиральницької та ансамблевої роботи, проводить такі всеукраїнські заходи, як «Школа традиційного народного мистецтва ім. Василя Могура» у с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл.; «Кримськотатарська школа традиційного народного мистецтва» в м. Євпаторія, АР Крим; програма «Український фольклор виконує молодь» та ін. Очолює Асоціацію Ілля Фетисов.

Своєю діяльністю ансамбль «Божичі» збирає і відтворює справжню автентичну старовинну пісенну та танцювально-інструментальну традицію, яка ще збереглася у селах та на хуторах України, але дуже швидко зникає, і пропагує її серед молодого покоління сучасних мегаполісів. Новий напрямок в українському вокально-інструментальному мистецтві започаткував київський гурт «ДахаБраха». Цей музичний стиль отримав назву «етнохаос». Колектив сформувався на початку 2000 років з молодих фольклористів та музикантів. Організатором і художнім керівником «ДахаБрахи» є Владислав Троїцький — театральний режисер, керівник Центру сучасного мистецтва «ДАХ».

Стиль творчості «ДахаБрахи» підкреслює «хаотичне» поєднання різних етнічних складових. Музичний доробок гурту — українські народні пісні, переважна більшість яких записана учасниками гурту у фольклорних експедиціях по різних регіонах України. Матеріал колективу не є тим, що прийнято називати «чистим фольклором», митцям до вподоби змішувати автентичний спів з різними фольклорно-музичними традиціями. В ньому домінуючим елементом є етнічна музика, яка піддається впливу збоку. За словами Владислава Троїцького, «етніка в чистому вигляді потребує адаптації для міської аудиторії. Учасники ж колективу хотіли прекрасні українські народні пісні пристосувати для звучання у місті, але не перетворювати їх на попкультуру. В пошуках нового звучання і з'явився новий музичний напрямок етнохаос: хаос — як первозданне начало, спільне для язич-

ницької і фольклорної культури. Цей стилістичний напрямок включає також риси мінімалізму, запозичені із сучасної класичної музики» [2].

Гурт виник на основі етнографічного ансамблю Національного університету культури і мистецтв «Кралиці». Учасники грають виключно на народних інструментах, але найрізноманітніших, які привозять з різних країн: індійські табла, український бугай, віолончель, маракаси, російські «трещотки», гуцульське бухало, рубель, палички, малайзійський гонг, глиняні свистульки, окарина, індійська тампура, діджеріду, буддійський гонг, дитячі гармошки, перкусії. На даний час до складу гурту входять: Ніна Гаренецька, Ірина Коваленко, Марко Галаневич та Олена Цибульська, яка є головним науковцем гурту (працює в Національному університеті ім. Т. Г. Шевченка на кафедрі фольклористики).

Відрізняє «ДахуБраху» від інших етноколективів і їхній дивовижний сценічний імідж. Довгі спідниці, автентичні сорочки, щедри розсипи намиста, а головне — оригінальні високі шапки. Одяг уособлює в собі колорит багатьох культур — не лише української, власне як і сама музика «ДахиБрахи». Гурт є постійним учасником фестивалів етнічної музики «Трипільське коло», «Шешори», його виступи проходять з незмінним успіхом, що засвідчує глибокий інтерес до українського музичного фольклору серед сучасної слухацької аудиторії. Також «ДахаБраха» бере участь у виставах театру «Дах», тому репертуар гурту включає також «атмосферну» музику, що надає потрібний колорит сценічній дії, танцювальні композиції.

Назва гурту також оригінальна. За офіційною версією походить від староукраїнських слів — «давати» і «брати». Очевидним є також зв'язок назви гурту з назвою театру «Дах», в якому він сформувався. На слух, у цій назві помітно звучать і «РА» — сонце, і «брама» — ворота, вхід, і «Брахма» — Верховний Бог творення індуїзму. Термін «браха» має чотири основні значення: 1) благословення; 2) бенедикція; 3) щастя, удача; 4) подарунок, підношення. Також «Браха» — це один із розділів Тори. Дієслово, від якого походить іменник «браха», використовується також у сенсі «дякувати», «хвала», «славити», а також в окремих випадках і евфемістично — «проклинати». У равиністичній літературі і у повсякденному житті термін «браха» вживається, головним чином, у значенні «благословення», «бенедикція», рідше — як «щастя», причому значення «бенедикція» відповідає встановленій молитовній формулі, яка служить або для висловлення подяки Богові, або для виявлення благання чи славослів'я.

Отже, можна стверджувати, що стиль «етнохаос» отримав своє місце в музичній культурі України поч. ХХІ ст. І це є позитивною тенденцією, адже учасники гурту прагнуть пробудити живий інтерес до історичної спадщини, відродити та інтегрувати в сучасний світ різноманітні етнічні традиції. Кінець ХХ — початок ХХІ ст. був відзначений зародженням яскравого явища, яке — при всій його новизні — було підготоване самим ходом розвитку вітчизняної культури. Цим «новим» став інтерес до «старого», що спалахнув у різних шарах суспільства. Своєю діяльністю етнографічні колективи прагнуть пробудити живий інтерес до історичної спадщини, відродити та інтегрувати в сучасний світ різноманітні етнічні традиції, поєднуючи їх з елементами сучасних досягнень у галузях культури, освіти, виробництва, менеджменту та інших сфер життя людини. Завдяки їх досягненням відбувається збереження і актуалізація національної мистецької спадщини, розвиток і популяризація етнотворчості.

Насправді, далеко не усе, що створене людством протягом його історії, зберегло донині свою актуальність і практичне застосування; але усе, що усвідомлюється як цінність, зберігається і утворює глибокий пласт культурної традиції. Характерною рисою української музики кінця ХХ — початку ХХІ століття є звернення до народної традиції. Одні музиканти виконують народні пісні в автентичній манері, інші — використовують їх лише як натяк, або елемент екзотики. Проте і одне і друге засвідчує глибокий інтерес до українського музичного фольклору. А. Терещенко вважає фольклор «одним із проявів фундаментальних основ культури, знак її національної приналежності, могутня етнотрадиція, імпульси якої спрацьовують щоразу по-різному» [4, с. 106].

Для сучасного неофольклорного мистецтва характерним є осягнення внутрішніх, глибинних основ фольклорного мислення, втілення їх на різних рівнях художнього цілого; переосмислення, «осучаснення» численних інтонаційно-жанрових елементів народної творчості з широким використанням техніко-композиційних засобів музики ХХ ст.; органічне включення фольклорних елементів в індивідуально-авторську стильову систему, пошук індивідуального «сполучення» художника з фольклорним світом. Народні традиції продовжують жити і в масовому мистецтві. Адже масова культура опирається і на фольклорну традицію, і на професійну культуру. Зараз в Україні є багато рок- та поп-гуртів, які адаптують українську співочу традицію під сучасну музику. Етнічні мотиви використовують

крім вищезгаданих і такі гурти, як «Тартак», «Воплі Відоплясова», «Мандри», «Гайдамаки», «Очеретяний кіт» тощо. Отже, можна стверджувати, що фольклоризм є одним з провідних напрямків розвитку сучасного вокально-інструментального мистецтва як складової української культури.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Григорьева Г. Стилиевые направления в русской советской музыке 50 – 70-х годов : дис. ... д-ра искусствоведения / Г. Григорьева — М., 1989. — 206 с.
2. ДахаБраха. Офіційний сайт — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dakhabrakha.com.ua>.
3. Литературный энциклопедический словарь / Под общ. ред. В. М. Коженикова, П. А. Николаева ; редкол. : Л. Г. Андреев, Н. И. Балашов, А. Г. Бочаров и др.]. — М. : Сов. Энциклопедия, 1987. — 752 с.
4. Терещенко А. Сучасна українська музична культура. Історичний аспект. Критерії і судження/А. Терещенко // Матеріали до українського мистецтвознавства. Збірник наукових праць. — К., 2003. — Вип. 3. — С. 106–111.
5. Тормахова В. М. Українська естрадна музика і фольклор: взаємопроникнення і синтез : автореф. дис. ... канд. мистецтвозн. : спеціальність — 17.00.03 / В. М. Тормахова; Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського. — К, 2007. — 17 с.

Пискач А. Фольклорные вокально-инструментальные коллективы как самобытное художественное явление в социокультурном пространстве современной Украины. В статье рассмотрены фольклорные черты вокально-инструментального искусства на примере этногрупп; отмечено влияние фольклора на творчество современных творческих коллективов. Сделан вывод о роли фольклора в культурной жизни Украины конца XX — начала XXI века.

Ключевые слова: фольклор, фольклористика, вокально-инструментальное искусство, этногруппы, этнофестивали.

Puskach A. Folk vocal and instrumental ensembles as original artistic phenomenon in social and cultural space of modern Ukraine. Folklore features of vocal and instrumental art by the example of ethno groups was considered. The influence of folklore upon creative work of contemporary art groups was noted. A conclusion about the role of folklore in the cultural life of the Ukraine at the end of the 20th- beginning of the 21th century was drawn.

Key words: folklore, folklorism, vocally instrumental art, ethno-groups, ethno-festivals.

